

ВПЛИВ СІМ'Ї ТА НАЙБЛИЖЧОГО ОТОЧЕННЯ НА ЖІНОК, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СІМЕЙНО-ПОБУТОВІЙ СФЕРІ

ФІЛОНЕНКО Ганна Михайлівна - здобувач ХНУВС

УДК 343.914

В статті розглядається вплив сім'ї та найближчого оточення на жінку, що вчиняє злочини в сімейно-побутовій сфері. Особливу увагу приділяється впливу родинних членів на жінку. Розглядаються типові негативні фактори формування особистості в сім'ї. Крім того досліджено вплив оточення, яке протікає в межах неформального міжличностного спілкування між родичами, друзями, знайомими, сусідами.

Ключові слова: сім'я, жінка, жіноча злочинність, вплив, найближче оточення.

Вивчення детермінації злочинності – це центральна проблема всієї кримінології, адже визначення причин злочинності дозволяє зрозуміти, що таке злочинність, чому вона зростає і як ефективно їй запобігати. Цілком очевидно, що чоловіча та жіноча злочинність породжується загальними для них причинами та умовами, їх вивчення є глобальною проблемою. Особливо гостро останнім часом постає проблема зростання жіночої злочинності, значну кількість якої складають злочини, що вчиняються жінками у сімейно-побутовій сфері. Розглянути увесь комплекс детермінант жіночої злочинності у сімейно-побутовій сфері в рамках однієї статті вкрай важко через існуючі обмеження до об'єму статті, тому у нашій статті ми хотіли детально розглянути лише одну детермінанту – це вплив сімейного та найближчого оточення жінки на кримінальну

поведінку жінок у сімейно-побутовій сфері. Проблеми жіночої злочинності та її детермінант розглядалися багатьма вченими, серед яких Ю.М. Антонян, Д.А. Шестаков, В.О. Глушков, Г.А. Панфілов, А.І. Долгова, Ф.А. Лопушанський, О.В. Старков, А.Б. Блага, Л.О. Шевченко, М.В. Стрюк та інші. Однак окремі аспекти детермінації жіночої злочинності залишаються недостатньо опрацьованими і потребують поглибленого вивчення, до таких аспектів, на нашу думку, відноситься криміногенний вплив сім'ї на поведінку жінки.

Загальновідомо, що первинна соціалізація людини відбувається у сім'ї, де вона зростає і виховується. Сім'я традиційно розглядається як первинний та основний осередок суспільства, її складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. У соціології сім'я – це соціальний інститут (з точки зору суспільного санкціонування шлюбно-сімейних відносин) і разом з тим мала соціальна група, що володіє історично означеною організацією, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю, соціальна необхідність у якій обумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення [1, с. 131]. Особливістю сімейних відносин є не тільки те, що вони засновані на родинних зв'язках. У сім'ї формуються і підтримуються матеріальні і духовні потреби людини, певні традиції, від-

бувається становлення особистості[2, с. 8]. Однак при цьому нерідко виникають і різні протиріччя, найбільш гострі з яких при певному збігу обставин переходять у конфлікти, а останні іноді переростають у злочинні посягання.

Тобто, якщо сім'я виявляється неблагополучною, то у дитини набагато більша ймовірність отримання негативних якостей особистості. По-перше, через спостереження за поведінкою вихователів і копіюванням її, по-друге, через досвід дізнання насильства з боку вихователів і отримання відповідного відбитку на свідомості/підсвідомості у вигляді психологічних проблем. Кримінологами навіть запропонований спеціальний термін, що описує дане явище – «сімейна десоціалізація», який означає певний криміногенний процес, котрий відбувається в сім'ї й обумовлений, зрештою, зовнішніми соціальними явищами, у тому числі різними недосконаlostями соціального середовища, має своїм наслідком формування члена сім'ї антисоціальних якостей, що в певній ситуації можуть зумовити вчинення ним злочину[3, с.194-195].

Але не слід всю вину перекладати на сім'ю, не дарма А.П. Закалюк застерігає від поспішної і помилкової спроби зводити пояснення обумовленості ворожо-силової мотивації в особи лише до порушень структурних функцій та взаємовідносин у батьківській сім'ї[4, с.45]. Адже насправді між часом виховання у батьківській сім'ї і часом вчинення злочину протікає певний більш-менш тривалий період, протягом якого особистість формується і набуває своїх індивідуальних якостей. Тим не менше вплив сім'ї на формування особистості та її основних життєвих установок величезний і применшувати її (сім'ї) роль – означає недооцінювати її.

Вплив батьківської сім'ї найбільш значущий саме у дитинстві і в юнацькі роки. Зв'язок недоліків сімейного виховання і протиправної поведінки осіб простежується як у теоретичних дослідженнях, так і у правоохоронній практиці. Формування особистості залежать не тільки від батьківського виховання, прикладів соціальної поведінки, а також від соціального стану та рівня матеріальної забезпеченості, ступеня культури

й моральності батьків. Як не прикро визнавати, але на сьогодні із числа малозабезпечених та бідних родин у першу чергу формується прошарок дисфункційних сімей, вихованці яких опиняються у складних життєвих обставинах[5, с. 263].

Таким чином, вплив батьківської сім'ї проявляється у двох напрямках: 1) шляхом цілеспрямованого педагогічного виховного впливу, формування у дитини певних моральних принципів і способів поведінки; 2) як стихійний вплив на особистість шляхом проживання дитини тим способом життя, який типовий для даної сім'ї. У зв'язку з цим вкрай цікавою й інформативною є типологія родин, як можна віднести до групи ризику вчинення насильства в сім'ї, розробленою А.Б. Благою. Автором виділяються наступні типи родин: 1. Сім'ї, які неналежно виконують виховну та соціалізуючу функції.

1.1. Сім'ї з недостатнім виховним потенціалом та виховними ресурсами;

1.2. Сім'ї, де батьки нехтують проблемами дітей;

1.3. Сім'ї з аморальним вихованням дітей та загрозами для життя і здоров'я дитини;

1.4. Сім'ї з антисоціальним вихованням дітей.

2. Сім'ї з наявністю залежностей у членів сім'ї.

2.1. Сім'ї алкозалежних;

2.2. Сім'ї наркозалежних або хворих на токсикоманію;

2.3. Сім'ї осіб з ігровою, комп'ютерною, Інтернет-залежністю.

3. Сім'ї із наявністю у членів родини хронічних соматичних або психічних захворювань.

3.1. Сім'ї, члени яких мають інвалідність;

3.2. Сім'ї, члени яких мають психічні захворювання або розлади поведінки;

3.3. Сім'ї, члени яких хворі на хронічні захворювання.

4. Сім'ї, які вирізняються за віком батьків, а також складом та повнотою.

4.1. Сім'ї дуже молодих та дуже літніх батьків;

4.2. Неповні сім'ї;

4.3. Сім'ї з прийомними дітьми;

4.4. Сім'ї, які мають дітей-вихованців (дитячі будинки сімейного типу);

4.5. Опікунські сім'ї.

5. Сім'ї, які мають специфічні проблеми.

5.1. сім'ї, члени яких були раніше засуджені;

5.2. Сім'ї, члени яких входять до складу релігійних сект та конфесій;

5.3. Сім'ї, члени яких входять до складу радикальних угруповань;

5.4. Сім'ї з різним рівнем матеріальної забезпеченості;

5.5. Сім'ї мігрантів, біженців [6, с. 172-186].

Зазначені типи сімей групи ризику щодо вчинення насильства або жорстокого поводження вбачаються актуальними і для суто жіночої злочинності у сімейно-побутовій сфері. Деякі типи родин менш характерні для злочинності жінок у сімейно-побутовій сфері, до таких віднесемо сім'ї, члени яких входять до складу радикальних угруповань, сім'ї мігрантів, біженців.

На формування особистості у батьківській сім'ї негативно впливають наступні фактори:

1) негативні та аморальні форми поведінки безпосередньо у сімейному середовищі (алкоголізм, пияцтво, сварки, бійки, ігнорування інтересів). Дійсно, алкогольні традиції дотримуються значною частиною сімей, на жаль, ці традиції передаються підростаючому поколінню;

2) батьківські антигромадські погляди й установки;

3) відсутність психологічного й емоційного контакту між батьками і дітьми;

4) безнаглядність дітей та невиконання функцій контролю за її станом і поведінкою.

Виховання у неблагополучній сім'ї створює великі ризики ранньої алкоголізації і наркотизації, потрапляння до сфери вуличного впливу, залучення до неформальних криміногенних груп. Діти ніби навчаються злочинній/маргінальній поведінці, а потім у подальшому житті продукують наслідки такого навчання у вигляді суспільно небезпечної поведінки. У таких сім'ях і батьки сприймають сферу побуту як сферу, де можна відпочити від суспільних вимог, правил та обов'язків і поза полем дії соціального контролю будувати своє «приватне» життя. Дефекти правосвідомості, що породжують

антигромадські установки, передаються дітям від батьків.

Окремо слід зупинитись на питанні сімейного насильства. Не дивлячись на існування у цій сфері великої кількості законів та підзаконних нормативно-правових актів, серед яких Закони «Про попередження насильства в сім'ї», «Про охорону дитинства», відповідні статті Кримінального кодексу, в Україні випадки домашнього насильства не є рідкістю. Жертвою домашнього насильства може стати будь-хто: жінка, яку постійно сварить і б'є її чоловік, дівчинка-підліток, що страждає від сексуальних переслідувань свого вітчима, хлопчик, якого лупцює мати-алкоголичка, старенька бабуся, яку ненавидять власні діти та відбирають пенсію силою. Тривалий час проблема насильства в сім'ї вважалася прерогативою звичаїв та традицій і залишалася поза сферою правового регулювання. Будь-яке втручання в сімейні стосунки з боку держави та суспільства вважалася грубим порушенням таємниці приватного життя й категорично не припускалося. Таке становище призвело до певного свавілля у сфері сімейних відносин та перетворення їх на сферу латентних правопорушень, які залишалися поза увагою компетентних органів державної влади[7, с.11].

Як встановлено кримінологічними дослідженнями, жінки-злочинниці, які вчинили тяжкі насильницькі злочини, практично в половині випадків самі ставали жертвами домашнього насильства з боку батьків, родичів чи осіб, які їх замінюють. Всі жінки, які вчинили злочини в стані афекту, показали, що в процесі виховання в їх сім'ях застосовувалося насильство в різних формах[8, с. 48]. Насильство у будь-якій формі негативно позначається на формуванні психіки дитини. Насильство, ініціатором якого стають члени сім'ї, залишає глибокий слід в особистості, що формується. Залякуванням у дитини можна виростити брехливість, лицемірство, відчуження, формуючи при цьому також боягузтво, озлобленість, жорстокість і мстивість. Неблагополуччя виховного процесу у сім'ї може бут пов'язане із застосуванням насильства як виховного заходу, тобто з усвідомленим неправомірним вихованням,

а іноді воно проявляється неусвідомленою демонстрацією антисуспільної поведінки, яка притаманна батькам.

На моральний розвиток і поведінку дітей значний вплив здійснює психологічний мікроклімат сім'ї. По силі та інтенсивності впливу на емоційний стан дитини, на систему цінностей, на ставлення до оточуючих і до самої себе, психологічний мікроклімат сім'ї можна з повним правом назвати головним фактором морального розвитку дітей в сім'ї. Погляди, переконання, ставлення до праці, навчання, до людей, до оточуючого середовища, почуття совісті, справедливості, формуються та розвиваються в процесі життя дитини в сім'ї, впливу на неї особистості та поведінки кожного з батьків, ставлення членів сім'ї один до одного.

Обивательською є думка, що діти, які виростили у малозабезпечених сім'ях, більш вірогідно поповнять лави злочинців. Але кримінологами доведено, що злочин можуть скоювати як особи, що виростили у сім'ях з невисоким матеріальним рівнем, так і ті, життєвий рівень яких був достатньо високий[9, с. 21]. Причому все більше проявляється негативний вплив на формування особистості так званих благополучних у матеріальному плані сімей. Напевне, має значення не тільки рівень матеріальної забезпеченості сім'ї, але і суспільна спрямованість сім'ї, психологічний клімат у ній.

Слід підкреслити, що для жінки роль сім'ї і сімейних стосунків багато в чому є визначальною. Вплив сім'ї у ряді випадків є більш сильним, ніж вплив школи, побутового оточення, трудового колективу. Усі наявні дані кримінологічних досліджень підтверджують, що конфлікти в сім'ї нерідко сприяють виникненню конфліктів з законом. Як правило, переважна кількість злочинниць свого часу зростили у неблагополучних сім'ях, у несприятливих умовах, з неналежним вихованням з боку батьків і недостатньою увагою. Приклади аморальності та зразки криміногенної поведінки засвоювалися в якості норми, критичному та етичному осмисленню не піддавалися.

На сьогодні кримінологами переважно не пов'язується підвищена криміногенність осіб з фактом зростання у неповній сім'ї. Ви-

хідці з обох видів сімей вчиняють злочини, ось чому слід враховувати не кількість батьків-вихователів, а їх якість. Цікавим є той факт, що пияцтво та аморальна поведінка батьків згубно впливає на дітей будь-якої статі, але неоднаковою мірою, на дівчатах цей негативний вплив позначається значно більше, ніж на хлопцях. За статистикою, до 80% дівчат, у яких батько був залежним від алкоголю, вибирають собі в супутники життя чоловіка-алкоголіка[10, с.277].

Крім батьківської сім'ї, на жінку суттєво впливає і власна сім'я. Сім'я, чоловік, діти значною мірою зумовлюють поведінку жінки, її ставлення до людей, мають великий вплив на її психологічний стан, вибір конкретного варіанта поведінки[11, с. 201]. Сім'я значно впливає на побут жінки, розвиток її особистості і опосередковано стимулює до позитивної або негативної поведінки. У жінок, що вчинили злочин у сімейно-побутовій сфері, як правило, простежується зв'язок між сімейним неблагополуччям і вчиненим злочином. Сімейне неблагополуччя проявляється у деформації сімейних зв'язків і відносин, послабленні або руйнуванні сім'ї, домінуванні примітивних інтересів та паразитичного способу життя. Така деформація призводить до поступової деградації ролі жінки, вона взагалі припиняє виконувати або виконує неналежним чином свої обов'язки: не піклується про добробут, не займається вихованням дітей, починає вести розгульний спосіб життя тощо. Жінки можуть відчувати себе чужими і непотрібними, але разом з тим створювати обстановку постійних конфліктів і свар. Ті жінки, які перестають відчувати свій зв'язок із сім'єю, вже не орієнтуються на її традиційні цінності і ведуть маргінальний спосіб життя.

Складовою мікросередовища окрім сім'ї є найближче побутове оточення. Це друзі, знайомі, сусіди, з якими індивід контактує постійно і безпосередньо. Вплив такої малої групи іноді буває значно сильнішим та інтенсивнішим, ніж позитивний вплив з боку сім'ї, особливо серед дівчат юнацького віку, коли авторитет батьків стрімко знижується. При наявності негативних установок, цінностей, інтересів та систематичного порушення вимог закону, таке середовище може

бути криміногенним і втягувати особу у злочинну активність. Вплив криміногенних груп особливо помітний відносно неповнолітніх дівчат, вони з легкістю переймають негативні звички та установки членів групи, щоб завоювати їх авторитет, ствердитись у їх очах. Це насамперед стосується проведення вільного часу та дозволу учасників та їх манери поведінки: йдеться про алкоголізоване й наркотизоване дозвілля членів криміногенних груп, аморальна поведінка з елементами сексуальної розбещеності. Б.М. Головкін описав таку градацію мотивів захоплення алкогольними напоями та наркотиками: компенсаторні (зняти напругу, забути про проблеми, підняти самооцінку), гедоністичні (отримати відчуття ейфорії, підняти настрій, цінувати безтурботність і розважальні форми спілкування), статусні (бажання утвердитися в колі еталонної групи, підняти свій статус і зайняти належне місце в груповій ієрархії, вирізнитися із натовпу тощо) [12, с. 270]. Для неповнолітніх дівчат провідними мотивами вживання алкоголю та наркотичних засобів є самоствердження, підняття самооцінки бажання бути не гіршою за інших, у жінок – зняття напруги, «забування» проблем, підняття настрою тощо.

Постійне спілкування людини у криміногенних групах, як правило, призводить до послаблення контролю з боку сім'ї і школи, формування асоціальних та антисуспільних інтересів і потреб, перешкоджає підвищенню освітнього і культурного рівня особистості, ускладнює встановлення нею нових соціально корисних зв'язків. Вплив найближчого оточення має місце не лише на неповнолітніх дівчат з боку криміногенних груп, а й на дорослих жінок. Цей вплив відбувається у неформальному міжособистісному спілкуванні між родичами, друзями, знайомими, сусідами. Друзі, приятелі, сусіди – це коло людей, яких особа сама собі обирає, на відміну від родичів. За яким принципом відбувається формування такого кола близьких людей? Звісно, за інтересами, поглядами, способами проведення дозвілля і взагалі за схожістю способу життя. У зв'язку з цим жінки, які вчинили злочин у сімейно-побутовій сфері, прагнули

потрапити у таке середовище, де морально-етичні правила та норми поведінки осіб були схожими з її. Проживаючи у неблагополучній сім'ї, жінка поступово переживає деформацію потреб і інтересів, позитивні соціальні зв'язки слабнуть або розриваються, деформується правосвідомість, бажання вирватися з болота, втрачається і відбувається деградація особистості. Тому такі жінки тяжіли до маргінальних людей та компаній, які по суті були побутово-дозвільними мікрогрупами, що створювалися на засадах міжособистісного спілкування поза сім'єю у колі деморалізованих осіб, які характеризувалися антигромадськими соціальними позиціями, алкоголізацією, кримінальними нахилами та ін. Причини потрапляння жінки у таке коло людей необхідно шукати в нахилах самої особи, в її антисуспільній спрямованості. Але свою роль також відіграє загальний низький культурний рівень населення з сумнівними моральними нормами поведінки та примітивними поглядами на проведення дозвілля, поширення кримінальної субкультури. На цю обставину давно звернули увагу провідні кримінологи, так, Ю.М. Антонян зазначає: «На злочини та проступки жінок пагубний вплив робить сучасний стан суспільної моральності, якій необхідно аналізувати і оцінювати у контексті загальної кризи, що переживає наше суспільство. Падіння моралі пов'язано з економічними труднощами, зростанням напруженості у відносинах між людьми, послабленням основних соціальних інститутів і в першу чергу сім'ї» [13, с. 62].

Підводячи підсумок, слід зазначити, що сім'я та найближче оточення мають суттєвий вплив на жінок, які вчиняють злочини у сімейно-побутовій сфері, перш за все це вплив батьківської сім'ї, у якій зростає та виховується дитина, по-друге, вплив власної сім'ї жінки і, нарешті, вплив друзів, сусідів, приятелів. Відповідно профілактичні заходи повинні зосереджуватися у тій же послідовності, до того ж профілактична робота повинна мати комплексний та системний підхід. Підвищена суспільна небезпечність жіночої злочинності у сімейно-побутовій сфері полягає саме в тому, що вона залишає незгладимий відбиток на сім'ї та на дітях.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається вплив сім'ї та найближчого оточення на жінок, які вчиняють злочини у сімейно-побутовій сфері. Особливу увагу приділено впливу батьківської сім'ї жінки. Розглянуті типові негативні фактори формування особистості у сім'ї. До того ж досліджено вплив найближчого оточення, що протікає в рамках неформального міжособистісного спілкуванні між родичами, друзями, знайомими, сусідами.

SUMMARY

The influence of family and close associates on women who commit crimes in the family and domestic sphere is regarded in the article. Particular attention is paid to the influence of parental family of woman. Typical negative factors of identity formation in the family are considered. In addition, the effect of the close associates is investigated, which takes place in the informal interpersonal communication between relatives, friends, acquaintances, neighbors.

Література

1. Соціологія : підручник / М. П. Требін, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін. ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2010. – 224 с.
2. Аракелян С.В. Семейно-бытовые убийства / Под ред. доктора юрид. наук, профессора Ю. М. Антоняна . изд. ЕГУ. – Ереван, 2009, – 160 с.
3. Криминология: словарь/ под. ред. В.П. Сальникова, В.Н. Бурлакова, О.В. Лукичева, Д.А. Шестакова и др. – СПб.: Лань, 1999. – 256 с.
4. Закалюк А. Відгіпотез – до наукової розробки / А. Закалюк // Радянське право. – 1991. – № 4. – С. 40 – 46
5. Головкін Б. М. Корисливанасильницьказлочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія / Б. М. Головкін – Х. : Право, 2011. – 440 с.
6. Блага А.Б. Насильство в сім'ї (криминологічний аналіз і запобігання): монографія / А.Б. Блага . – Х.: ФО-П Макаренко, 2014. – 360с.
7. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів

МВС України /Укладачі: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. – Київ, 2012. – 246с.

8. Чубаркин М.М. Семья как фактор, детерминирующий криминальное агрессивное поведение у женщин / М.М. Чубаркин// Российский следователь : науч.-практ. и информ. изд. – 2006. – № 11. – С.46-51
9. Остроумов А.А., Чугунов В.Е. Изучение личности преступников по материалам криминологических исследований / А.А. Остроумов // Советское государство и право. – 1965. – №9. – С. 19 – 23
10. Харчев А.Г. Брак и семья в СССР / А.Г. Харчев. – М.: Мысль, 1979. – 367 с.
11. Будз В.Ф. Роль сімейного мікросередовища у формуванні девіантної поведінки жінок-рецидивісток / В.Ф. Будз // Бюлетень Міністерства юстиції України : офіц. вид. – 2010. – № 4/5. – С.199-208
12. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія / Б. М. Головкін – Х. : Право, 2011. – 440 с.
13. Антонян Ю.М. Преступность среди женщин / Ю.М. Антонян. – М.:Рос. право, 1992. – 256 с.